

УДК 37.015.31:316.42]:338.48-2-53.6

Л.В. Петько

ОРГАНІЗАЦІЯ ТУРИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ І ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Ми живемо в атмосфері фрустрації, коли ніхто вже не вірить, що може бути краще. Поширення впродовж останніх років розчарування в демократії, апатії, нігілізму, байдужості перешкоджає прояву і підвищенню суспільної і особистої активності молоді людини.

Стара ідеологія – зруйнована, а нові, об'єднуючі ідеї нашого суспільства – відсутні.

За даними різних соціологічних досліджень [1, 14], близько третини українських громадян хотіли б полишити свою Батьківщину, і тільки 40-45% опитаних прагне працювати задля її прогресу і впевнені, що Україна перетвориться на нормальну європейську країну.

Практика реформування останніх років призвела практично до краху надій багатьох. Сучасна епоха характеризується конфліктом цінностей і, на жаль, сучасна суспільна і політична ситуація в Україні найближчим часом виключає можливість реальної єдності народу.

Нарешті ми зрозуміли, що непродуманість реформ не тільки довели нас до економічного обвалу, а й призвели до краху звичної і не в усьому поганою системи цінностей.

Як відзначалось в Національній програмі „Діти України” [2, 147] у духовному розвитку спостерігаються розпливчастість життєвих цілей, девальвація загальнолюдських і культурно-національних цінностей, для значної частини дітей властивий стан соціальної інфантильності .

Можна стверджувати, що освіта має вплив на „людський фактор”, на то, як люди будуть жити і співіснувати в найближчий час, які цінності стануть пріоритетними в індивідуальній свідомості людини (які її ціннісні орієнтації) і в суспільній свідомості (основні ціннісні орієнтації українського суспільства).

Сучасне життя вимагає активні дії щодо

подолання кризових ситуацій, прояву суттєвих вольових зусиль особистості, тому в Законі України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні ” в Ст.2 [3, 322] сформовано Принципи соціального становлення та розвитку молоді. Підкреслюється, що „соціальне становлення молоді – процес різнобічного включення молоді в життєдіяльність суспільства як системи, сприйняття її як елементу цієї системи”[3, 321].

Законодавче вирішення проблем виховання дітей, підлітків, молоді є одним із головних напрямів державної соціальної політики в Україні. Про це йдеться в Конституції України [4], в Указі Президента України від 27 квітня 1999 року „Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя” [5], Законі України „Про загальну середню освіту” [6], Указі Президента України від 6 жовтня 1999 року „Про першочергові заходи щодо реалізації державної молодіжної політики та підтримки молодіжних громадських організацій” [7], в Законі України, в Законі України „Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004-2008 роки”, прийнятої Верховною Радою 10 липня 2003 року [8].

У цих документах велика увага приділяється підростаючому поколінню, як найбільш перспективній частині суспільства, як рушійній силі його розвитку.

Цілі виховання – це: виховувати особистість, яка могла б швидко адаптуватися до умов життя, які часто змінюються і готовою активно впливати на ці умови для досягнення як суспільного прогресу, так і особистого успіху; виховувати патріота України, зорієнтованого на пріоритет національних українських цінностей, який буде ставитися з повагою до цінностей інших культур, який намагається поєднувати особисті інтереси з інтересами суспільства, держави та інших людей; виховувати особистість, яка б могла вірно обирати життєві цілі, уникаючи крайнощів колективізму, так і індивідуалізму.

Саме від ефективності вирішення завдань виховання залежить ресурс суспільного розвитку.

Формування суспільно-комунікативної активності особистості – є науково-практичним дослідженням зі своєю теорією, методологією, методикою і засобами. Процес формування суспільно-комунікативної активності (СКА) це складний, багатогранний процес, який проходить в трьох основних сферах: спілкування, діяльності і свідомості, який потребує спільних зусиль великої кількості фахівців, різних організацій і насамперед – відповідної державної політики.

У жовтні 2003 року на колегії МОН було затверджено проект Державного стандарту базової і повної середньої школи[9, 13], в котрому було визначено сім навчальних галузей: суспільствознавство, мови та література, математика, естетична культура, природознавство, **здоров'я та фізична культура**, технології.

Цей документ передбачає набуття учнями необхідних компетентностей, однак сама ідея формування компетентностей в учнів визначена не конкретно, показана не досить систематизовано, що визначає широкий простір для досліджень, набуття компетенцій в 7 вищезазначених галузях. Ми ставимося до розуміння поняття **компетентності**, як певним чином спроможність виконання характеризуємої діяльності.

Наше дослідження спрямовано на підлітковий вік, в якому відбувається соціальна інтеграція особистості в суспільство, як підкреслював В.О.Сухомлинський: „У наших руках – найбільша з цінностей світу – Людина. Ми творимо Людину, як скульптор творить нову статую з безформного шматка мармуру: десь в глибині цієї мертвої брили лежать прекрасні риси, які належить добути, очистити від усього зайвого” [10, 76], тому ми виділяємо слідуючі види ключових компетентностей, які формуються в процесі ТД: соціальні компетентності; ціннісні орієнтації, компетентності спрямовані на вироблення індивідуальності особистості підлітка; набуття нових здібностей, компетентності у сфері формування культури міжособистісних відносин (повага до інших, готовність прийти на допомогу, вміння співпрацювати, розв'язувати виникнені проблеми, вміння обирати варіанти вибору, брати різні ситуативні обставини).

У сфері туристської діяльності (ТД) у підлітків відбувається розширення видів діяльності, ціннісної орієнтації в кожному її виді, засвоєння, оволодіння формами і засобами діяльності.

У сфері спілкування (комунікації) – відбувається розширення кола спілкування, засвоєння норм поведінки, прийнятих в суспільстві, оволодіння різними його формами. „Головна функція спілкування – засіб передачі соціального досвіду. Шляхом спілкування не тільки досягається взаєморозуміння і наближення людини до іншої людини, але й виявляється, формується самобутність, індивідуальність її особистості” [11, 84].

В сфері свідомості – формування образу „Я”, як активного суб'єкту діяльності, усвідомлення своєї соціальної приналежності і соціальної ролі, формування самооцінки.

Якщо раніше вся система навчання і виховання була зорієнтована на ідеали і цілі переважно суспільного, а не особистісного характеру, зараз орієнтація змістилася в бік особистісних цілей. У той же час вчені О.В.Братілов, Горський Ю.М, Делягін М.Г., Коваленко О.О. [17, 83] визначають, що головним інструментом розвитку людства на етапі швидкого виникнення і розвитку „другого розуму” (інформаційний світ, інформатизована свідомість) стає удосконалення „організаційної структури” – механізму об'єднання обмежених, не ефективних людей, які існують самі по собі, в ефективні колективи.

Мішель Фуко, аналізуючи „практику вдосконалення” в школах стоїків [19], які проповідували повернення до самого себе, розглядає в сучасній філософії справжню „культуру самовдосконалення”, як форму поведінки, способу

дій та вчинків, що охопила всі аспекти життя, таким чином, стала часткою буття, сприяючи виникненню між індивідуальних взаємин, обмінів та комунікацій.

У нашому дослідженні мова йдеться про об'єднання підлітків в малій соціальній групі (туристській групі) як колективному носію інтересу. Основою цієї малої соціальної групи є спільність учнів на ґрунті таких інтересів, задоволення котрих вимагає спільних дій. **Основними ж рисами підлітків вважаються фізична активність і прагнення їх до спілкування та колективних дій.** У процесі ТД відбувається і індивідуальний розвиток особистості, у підлітків формується інша об'єктивна потреба проявити себе, свою індивідуальність. Підліток починає шукати засоби і способи для вираження своєї особистості, таким чином відбувається його індивідуалізація, котра виявляється в індивідуальній формі, притаманній конкретному підлітку.

Формування СКА, розвиток вміння спілкуватись індивідуально або колективно в малій соціальній групі з виконанням різних соціальних ролей – ці проблеми є ключовими в державних законодавчих актах – Законі України „Про освіту” [12], Державній Національній програмі „Освіта” (Україна ХХІ століття) [13], де як одне з надзвичайно важливих завдань визначається завдання формування у підростаючого покоління уміння міжособистісного спілкування.

Підлітки займаються ТД в клубах за місцем проживання, в будинках дитячої творчості, шкільних гуртках, які стали осередками спілкування дітей. Прошу звернути увагу на розподіл учасників гуртків, груп та творчих об'єднань позашкільних навчальних закладів за напрямками позашкільної освіти у 2002 р. [14, 237] (за даними Міністерства освіти і науки України): художньо-естетичний – 516 тис. осіб; науко-технічний – 223 тис. осіб; еколого-натуралістичний – 128 тис. осіб; **туристсько-краєзнавчий – 100 тис. осіб**; фізкультурно-спортивний – 90,5 тис. осіб. Мережа позашкільних навчальних закладів за типами [14, 242], на початок 2003 р. усього складала – 1496, з них центрів, будинків, клубів, бюро туризму, країнознавства, спорту та екскурсій учнівської молоді, туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді, станції юних туристів – 93.

Організація ТД в школі – важлива задача педагогічного колективу. Систему ТД підлітків в загальноосвітній школі ми вивчаємо на протязі декілька років, яка є складовою частиною класної та позашкільної учбово-виховної роботи.

Туристський загін (мала соціальна група) – це група учасників, котрі на підставі самоврядування організують різноманітну туристсько-краєзнавчу роботу в школі, в походах, в мандрях та експедиціях. До підготовки туристської групи входить як загально-теоретична підготовка, так і соціальна, фізична, психологічна, технічна підготовки.

Систему обов'язкових взаємопов'язаних форм організації ТД складають: походи, багатоденні подорожі, екскурсії з наступним використанням краєзнавчого матеріалу на уроках; туристсько-краєзнавчі гуртки, факультативні заняття і предметні гуртки, туристсько-краєзнавчі вечори, вікторини, конкурси, змагання, зльоти, конференції, виставки та шкільні музеї.

Кожна особистість – це сукупність певних відносин.

В процесі ТД підлітки вступають у певні відносини взаємозалежності, відповідальності, підтримки, взаєморозуміння (відносини співробітництва), при обов'язкової рівності всіх членів в правах і обов'язках (паритетні, рівні відносини); намагання деяких підлітків бути головним над кимось, бути лідером (конкурентні відносини); бажання деяких підлітків добитися кращого в товариському суперництві (змагальні відносини).

Формування туристської групи здійснюється на підставі таких принципів: добровільність, додержання високої культури спілкування і поведінки, соціальної справедливості і соціально-комунікативної активності, суспільно-корисної спрямованості ТД, відповідність ТД віковим особливостям, підготовленість учнів до участі в походах, в мандрівках та експедиціях.

Але це є така соціальна група (контактна група), між всіма членами якої відбуваються безпосередні контакти. Наявність безпосередніх контактів між індивідами служить групоутворюючою ознакою, що перетворює малу групу (туристську групу) в соціальну спільноту, члени якої мають розвинуте почуття приналежності до неї. Елементами структури малої соціальної групи є предмет сумісної діяльності членів групи, їх діяльність, статуси і ролі, пов'язані з виконанням цієї діяльності, міжособистісні відносини [15, 72].

Ю.Хабермас [20], шукаючи шляхи виходу суспільства із кризи, в якому воно опинилось, робить акцент на **міжлюдську взаємодію** (комунікацію), виділяє три інтереси в цьому зв'язку: „технічний” інтерес; „практичний” інтерес (міжлюдська інтеракція); „звільняючий” (емансипований) інтерес.

Ч.Кулі [18] один з основоположників теорії малих соціальних груп (theories of shortage, theory of small group), розглядав суспільство, соціальні групи і індивіда як єдиний живий організм.

Ми розглядаємо суспільно-комунікативну активність (СКА) як одну з ліній зв'язку між особою і соціальним середовищем. СКА орієнтована на самоствердження, самореалізацію особистості підлітка в системі суспільних відносин у процесі туристської діяльності.

Рушійною силою СКА є комплекс мотивів соціальної діяльності, в котрій домінує мотив подолання (переборення), який ми розглядаємо як домінуючий в процесі формування соціальної спрямованості особистості, здатної до співпраці, поєднання свого „Я” і „Ми”, спрямованої на виживання шляхом стійкого розвитку своєї особистості.

За основу визначення СКА, при приймаємо визначення цього феномену дане В.О.Киричуком [17, 6], що **соціально-комунікативна активність**

– це системна якість особистості динамічного характеру, що репрезентує собою не окрему рису особистості, а її інтегральну характеристику, яка складається із цілого комплексу емоційних, інтелектуальних, характерологічних властивостей і якостей і виявляється у вільній, свідомій, ініціативній, внутрішньо необхідній активній діяльності спілкування із соціальним середовищем.

Педагог (керівник туристського гуртка) повинен здійснювати постійний контроль як проходить процес формування суспільно-комунікативної активності підлітків в процесі їхньої ТД, що дозволяє:

1. Визначити рівні розвитку СКА у підлітків.
2. Виявити причини недоліків в процесі формування СКА особистості дитини.
3. Визначити позитивні та негативні якості особистості підлітка.
4. Виявити суб'єктивні та об'єктивні фактори, під впливом котрих здійснюється формування СКА.
5. Визначити можливості для подання ефективного педагогічного впливу на підлітків.
6. Дозволяє аналізувати ефективність виховного впливу.
7. Планувати педагогічні дії по формуванню СКА у підлітків.
8. Корегувати дії педагога для досягнення мети - сформувати суспільно-комунікативно активну особистість підлітка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грабовський С. Громадяни та ідіоти // Україна. – 2004. - № 10. - С. 10.
2. Національна програма „Діти України” Указ Президента України від 18 січня 1996 року № 63/96 // Зб. міжнар.документів та нормат.-правових актів України з питань соціально-правового захисту дітей / М-во юстиції України; Редкол.: С.Станік (голова) та ін.. - 2-ге вид., доп. - К., 2001. - С. 147-167. Частина 2.
3. Закон України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні ” із змінами і доповненнями, внесеними Законами України // Зб. між нар.документів та нормат.-правових актів України з питань соціально-правового захисту дітей / М-во юстиції України; Редкол.: С.Станік (голова) та ін. - 2-ге вид., доп. – К., 2001. – С. 321-330. Частина 1.
4. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К., 1997.
5. Указ Президента України від 27 квітня 1999 року „Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя” (Із змінами, внесеними згідно з Указом Президента України № 1195/ 99 від 17 вересня 1999 р.)
6. Закон України „Про загальну середню освіту” // Відомості Верховної Ради. - 1999. - № 28. - Ст. 230.
7. Указ Президента України від 6 жовтня 1999 р. „Про першочергові заходи щодо реалізації державної молодіжної політики та підтримки молодіжних громадських організацій”
8. Закон України „Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004-2008 роки”, прийнята Верховною Радою 10 липня 2003 року.
9. Державний стандарт загальної освіти в Україні. Проект. – К.: Генеза, 1997.
10. Сухомлинський О.В. Разговор с молодым директором школы. М. - Просвещение. – 1973. – 204 с.
11. Согниченко Л.А. Человеческое общение в интерпретациях современной западной философии (Критический анализ). К.- Наукова думка. - 1990. - 110с.
- 12.. Закон України „Про освіту” // Зб. міжнар.документів та нормат.-правових актів України з питань соціально-правового захисту дітей / М-во юстиції України; Редкол.: С.Станік (голова) та ін.. – 2-ге вид., доп. - К., 2001. – С. 6-36. Частина 1.
13. Національна програма „Освіта” (Україна ХХІ століття).
14. Формування здорового способу життя української молоді: стан, проблеми та перспективи: Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів про становище молоді в Україні (за підсумками 2002р.) / О.Р.Арпюх. О.М.Балакірева та ін.; Державний комітет України в справах сім'ї та молоді. – К., 2003. – 249 с.
15. Соціологія: терміни, поняття, персоналії.// Навч.словник-довідник / За заг.ред. В.М.Пічі. - К.: „Каравела, Львів: Новий Світ. – 2000”, 2002. - 480с.
16. Киричук В.О. Психолого-педагогічні умови стимулювання соціально-комунікативної активності старшокласників. Автореф. дис...канд.пед.наук. - Київ. - 1997. - 18 арк.
17. Братимов О.В., Горський Ю.М., Делягин М.Г., Коваленко А.А. Практика глобализации: Игры и правила новой эпохи. – М.: ИНФРА – М., 2000. – 344с.
18. Coolly Ch. Social Organization, New York, Scribner's.
19. Foucault M. Le Souci de soi. NRF – Gallimard, 1984, pp. 57-62.
20. Habermas J. On systematically distorted communication // Inquiry, vol.13, pp. 205-218.